

הקמת זרועות ה'הגנה' באירופה ובצפ' אפריקה

מאת: משה יפהר

קטע מהספר: פלוגת הפלמ"ח באיטליה (מ.צ.ב.¹), תש"ו - תש"ז

הוצאה לאור: המרכז לתולדות כוח המגן – "ההגנה" ע"ש ישראל גלילי ואיגוד החיילים המשוחררים בישראל, 1993

נחום שדמי, מפקד ה'הגנה' באירופה וצפ' אפריקה

באירופה המוצפת פליטים יהודים התעורר צורך מיידי בהגנה על השיירות והמחנות, שהיו זרים לחלוטין בקרב אוכלוסיה בלתי-אוהדת. הבריטים אשר חשו במעורבותם של החיילים העברים במעשה ה'בריחה', החליטו לנתקם מכיוון הפעולה הזו, על ידי ניתוק הבריגדה היהודית מהדרך הראשית לנמלי הים התיכון והעברתה בסוף 1945 לארצות השפלה (בלגיה, הולנד), וכעבור שנה בקירוב הוחלט על פירוק הבריגדה ושאר היחידות העבריות באירופה.

מכיוון שהיתה סכנה להמשך הפעילות העניפה שבה החלו חלק מהמגויסים הארצישראלים, הוחלט על הקמת ארגון ה'הגנה' באירופה. הרעיון המרכזי היה להשאיר שם כמה מאות חיילים עברים לצורכי ארגון ה'הגנה'. פשוט ניצלו את הרישומים של הצבא הבריטי כדי להציב במקומם פליטים יהודים מחופשים כחיילים (שנקראו "כפילים"). אלה נשלחו ארצה, ייביתיהי, לשחרור - במקום הייעריקים הפעילים בעבודה הציונית במשימות ה'בריחה' וההעפלה, במדי הצבא הבריטי, הריהם אותם חיילים-לשעבר שהוחלט להשאירם באירופה להמשך הפעילות.

נחום שדמי (קרמר)² מפקד ה'הגנה' באירופה, ואנשי מטהו, בתוכם מכבי מוצרי, בדקו באביב 1946 את תיקי המגויסים הפעילים ובחרו מתוכם כ-130 איש. אלה הוזמנו לשיחה, הוסברה להם המשימה, הכוללת "עריקה" והכנת כפילים שישאו את שמם וזהותם, אשר יישלחו במקומם ארצה כמגויסים מדומים, מחופשים כחיילים לקראת שחרור.

ארגון ה'הגנה' שהיה הצבא למדינה-שבדרך בטרם קום המדינה, נטל על עצמו את ארגון הפליטים היהודים ובתוך כך גם את ה'בריחה', שהתארגנה קודם לכן על ידי הנהגות שרידי תנועות הנוער החלוציות ממזרח אירופה. יש לציין שהיתה בנוער הזה כמיהה להתגוננות עצמית ולהשתלבות במאבק על הקמת המדינה.

נחום שדמי עצמו נשלח מטעם ה'הגנה' בארץ לפקד על הקמת זרועות ה'הגנה' באירופה ובצפון אפריקה³. שם היו פליטים יהודים רבים, גם מגויסי היישוב היהודי, וכן נשק רב שאפשר היה להשיג בקלות ולהעבירו לארץ ישראל. לפני יציאתו הוא הוזמן לירושלים לפגישה עם בן-גוריון וקיבל ממנו אור ירוק לפעול בתפקידו החדש באירופה.

נחום שדמי ראה את עיקר תפקידו באיחוד, או לפחות תיאום העשייה, של כל הארגונים שפעלו באירופה בענייני העפלה, ה'בריחה' והתארגנות צבאית. למרות היותו כפוף ישירות לרמ"א (ראש המפקדה הארצית) של ה'הגנה'

¹ . מ.צ.ב. (או מצ"ב - ר"ת של "משמרת צלחים בגולה"; צל"ח - ציוני לוחם חלוץ) הייתה יחידה של ה'הגנה' שהוקמה באיטליה באביב 1946 במתכונת פלוגת פלמ"ח (נקראה גם פלוגת 'יגור'). יוצאי הבריגדה היהודית וחברי פלמ"ח היו מדריכה ופליטים ניצולי שואה חניכה. היחידה פוזרה תוך פחות משנה וחבריה העפילו בספינה 'שבתאי לוז'נסקי'.

² עדות נחום שדמי -- ארכיון יד טבנקין (נרשם בידי אריה אמיר).

³ יהודה בן דוד – "חרב בנכר", עמי 34 ואילך.

בארץ, קיבל על עצמו עול סמכותו של שאול אביגור, ראש המוסד לעליה ב', שהיה קודם לכן אישיות בכירה במפקדה הארצית. הוא גם הגיע למסקנה שארגון ה'הגנה', העוסק בכל הנוגע להתגוננות היהודית, ראוי שישלט גם בארגון ה'בריחה' ויחזק אותה. תפקידו העיקרי של נחום היה כמובן להקים ארגון הגנה מחתרתי בארצות אירופה, שיהיה דומה לה שבארץ ישראל ויפעל בכל מקום שבו קיים ריכוז של יהודים.

באביב 1946 הוכנו, כאמור, מגויסים מהבריגדה היהודית להישאר באירופה, כמו כן הוכשרו בארץ מספר מפקדים על מנת לצאת לאירופה לעזרת ירמיהו רבינא, מפקד ה'הגנה' בגרמניה. אך העזרה התמהמהה להגיע משום-מה, על אף כל ההכנות, והמאמצים האלה לא נשאו פרי. התנאים שם לא היו מתאימים להקמת יחידות מסודרות, כדוגמת מצייב באיטליה, בין השאר בגלל עינם הפקוחה של שלטונות הכיבוש הבריטיים, האמריקניים, הצרפתיים והסובייטיים בגרמניה.

מאוחר יותר, בסתיו 1946, נשלח לשם שמעון קוך (אבידן), כדי לפקח על פעולות הנקם⁴. לאחר שפעולות הנקם ירדו מסדר היום, התחיל שמעון לעסוק ברכש והיה לעזר רב לנחום שדמי בהקמת ארגון ה'הגנה' בגרמניה ובנסיון להקמת בית ספר להכשרת מפקדים שם.

עקב הקשיים שנבעו מתנאי הסביבה ומבעיות אנוש, הוחלט לשים את הדגש על ארגון היהודים ולאמנם להגנה עצמית, להכניס לעליה ולסייע ב'בריחה'. המיפקדה שכנה במינכן.

איש ה'הגנה' אחר, עקיבא אופנברך מתל יוסף אשר גויס באותה תקופה, הוצב במרסיי (הוא נמל היציאה לארץ ישראל). אנשים אלה עזבו את הארץ והגיעו לאירופה על פי רוב במסווה של סוחרים ואנשי עסקים. את הגבולות באירופה עברו בעזרת אנשי ה'בריחה' ומנגנון זיוף המסמכים של הארגון אשר פעל שם כהלכה⁵.

הפיקוח בגרמניה היה מהודק הרבה יותר, חנה שם צבא רב של כוחות הכיבוש. הריכוז היהודי בה היה רב, בייחוד באזור האמריקני, אך גם בברגן-בלזן (בריטי) וכן באזור הצרפתי. האזור הסובייטי כבר הספיק להיסגר במשך השנה שחלפה. רוב היהודים "שלנו", ז.א. אלה שבמחנות הפליטים, היו כבר מאורגנים על ידי המפלגות וארגונים אחרים, התנהלה שם פעילות תרבותית ואחרת. מדי פעם היו מזיזים אנשים דרומה לעבר החופים -- מוסד עליה בי כבר נכנס למסלול.

בתנאים אלה עבדה ה'הגנה' בהקמת קאדרים להבטחת כל מחנה ומחנה. עיקר המאמץ הושקע בפיתוח כושר גופני, אימוני קרב מגע ללא נשק חם, וסגל אנשים שיוכל להשתלט על המונים, העלולים להתנהג כמו עדר בשעת אסון באין מי שיאמר להם מה לעשות.

השיטה שנקטו בגרמניה היתה שונה לחלוטין מזו שבאיטליה. בעוד שבגרמניה עבדו על יחידות מגן נגד פוגרומים ולשם ייצוב ההמון הנוטה להתפרקות, הוקמו באיטליה יחידות פלמייח עם סגל פיקודי שיוכל להרחיב את מסגרתו בשעת הצורך, כמו שקרה במלחמת העצמאות.

בזמנו נשמעה ביקורת מצד אחדים מהמפקדים על כך, שעשרים מדריכים באיטליה הצליחו במשך שנה תמימה להוציא 200-250 אנשים מאומנים בלבד. לדבריהם, לא זאת היתה השיטה בגרמניה. שם הוצאו קאדרים לאימונים של כחודשיים ואלה חזרו אחר כך למחנות והקימו שם את שלד ההתארגנות של ההגנה.

דב שנקל טוען, כי היה הבדל גדול בין מחנות גרמניה וצרפת לבין מחנות איטליה. אלה שבאיטליה היו מחנות יציאה [מעבר] של עליה בי והאנשים שהו בהם זמן קצר יחסית. בגרמניה היו אלה מחנות-קבע, וזה איפשר לקיים שם פעולה יסודית יותר של אימוני קאדרים.

⁴ ספר ה'הגנה', עמי 1074

⁵ יהודה בן דוד – "חרב בנכר", עמי 21-22

שליבים בהתארגנות באיטליה

לפי העדויות של מרבית המדריכים והמפקדים, הצעתו-פקודתו של נחום שדמי לערוק מן הצבא הבריטי ולהישאר באירופה תקופה נוספת לשירות ה'הגנה', נתקבלה בהבנה ואצל אחדים אף בהתלהבות.

מקום הראיון היה בעיר גנט בבליגיה, שם חנו יחידות החי"ל. וזו הצהרת הכוונות כפי שנמסרה:

"הקמת 11-13 פלוגות ברחבי אירופה, מחברי תנועות הנוער החלוציות, והפיכתן ליחידות לוחמות על ידי אימון והכשרה צבאית בתקופה של חודשים ספורים עד לרמה של אימון מחלקתי"⁶

בפועל הוקמו שתי פלוגות כאלה באיטליה, בשם 'הכשרה צופית', אחת בעיר פולונה, שנשאה גם את הכינוי 'יקלט יחיעם' -- בפיקודו של דב שנקל; השניה בפיאצה-טורה, בכינוי 'קלט חנה', בפיקודו של אריה אמיר. בסוף אימוני הטירונות אוחדו שתיהן ליחידה אחת בשם 'פלוגת יגור', בפיקודו של א. אמיר, שהועתקה לאקוה סנטה.

מבצע החלפה

פירוק הבריגדה (החי"ל) בוצע במהירות רבה. התעוררה בעיה, איך ממלאים את מקום "העריקים", המתנדבים להישאר באירופה בזמן תהליך השחרור מן הצבא הבריטי. לצורך זה הוקם מחנה מיוחד בבליגיה ובו הכשירו סמלים מהבריגדה קבוצות פליטים, שיוכלו למלא את מקום הנשארים. אחד המפקדים במחנה זה היה חבר המחלקה הגרמנית 'אולי' (הוא שמואל האקר -- מקיבוץ עין החורש, לימים שמואל גבעון, אל"מ בצה"ל). הוא טירטר את ה"כפילים" כהוגן והקנה להם תוך שבועיים את היידע הבסיסי של התנהגות חיילית והבנת פקודות באנגלית.⁷

התהליך היה, כפי שעולה מן העדויות, הפיכת הפליט היהודי לחייל ממגויסי היישוב והעלאתו ארצה עם תעודות ומסמכים מסודרים של ה"עריק". כך ניתן היה לאפשר את המשך שהותו של "העריק" עצמו באירופה כדי לעסוק במשימתו הציונית כחבר ה'הגנה', מבלי שעריקה המונית זאת תתבלט לעיני האנגלים.

בקרב אותם המדריכים שבחרו לערוק ולקבל זהות חדשה של פליט יהודי, היה חשש קבוע של גילוי העריקה על ידי הבריטים או אחרים, כל עוד לא קיבלו מהארץ אות הרגעה שהסכנה חלפה. זה גם מסביר את האחריות הכבדה שהמפקדים נטלו על עצמם במקרים רבים, כגון לא לפנות לרופאים ולא לשלוח לבתי חולים מקומיים אף במקרים של מחלה קשה וממושכת, אלא להסתפק בעזרת החובש הישראלי הצמוד בלבד.⁸

⁶. אריה אמיר ונחום שדמי -- תיק מצ"ב (אק"ם)

⁷. חיים כהנא -- ארכיוו השוה"צ, גבעת חביבה

⁸. אריה אמיר -- תיק מצ"ב, שם